

МІЖРЕГІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ
УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

ISSN 2523-4536

**НАУКОВІ ПРАЦІ
МІЖРЕГІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ
УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ
ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ**

**SCIENTIFIC WORKS
OF INTERREGIONAL ACADEMY
OF PERSONNEL MANAGEMENT
ECONOMIC SCIENCES**

Випуск 2 (78), 2025

Видавничий дім
«Гельветика»
2025

Редакційна колегія

Даций О. І., д-р екон. наук, проф., Міжрегіональна Академія управління персоналом – **Головний редактор**

Бутенко Н. В., д-р екон. наук, проф., Київський національний університет імені Тараса Шевченка – **заступник Головного редактора**

Андріющенко К. А., д-р екон. наук, проф., Державний університет інфраструктури та технологій

Антоненко І. Я., д-р екон. наук, проф., Національний університет харчових технологій

Бердар М. М., д-р екон. наук, проф., Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Бойченко Е. Б., д-р екон. наук, проф., Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського

Бондаренко В. М., д-р екон. наук, проф., Вінницький торговельно-економічний інститут Київського національного торговельно-економічного університету

Борецька Н. П., д-р екон. наук, проф., Київський національний університет технологій та дизайну

Вербівська Л. В., канд. екон. наук, доц., Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Габчак Н. Ф., канд. геогр. наук, доц., Ужгородський національний університет

Галаченко О. О., д-р екон. наук, проф., Вінницький інститут Міжрегіональної Академії управління персоналом

Ганжуренко І. В., д-р екон. наук, проф., Міжрегіональна Академія управління персоналом

Горбач Л. М., канд. екон. наук, доц., Волинський інститут імені В'ячеслава Липинського Міжрегіональної Академії управління персоналом

Грановська В. Г., д-р екон. наук, доц., Херсонський державний аграрно-економічний університет

Дугар Т. Є., канд. екон. наук, доц., Полтавський державний аграрний університет

Дячков Д. В., д-р екон. наук, доц., Полтавський державний аграрний університет

Жиленко К. М., д-р екон. наук, доц., Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Заяць О. І., д-р екон. наук, доц., Ужгородський національний університет

Зибарева О. В., д-р екон. наук, проф., Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Капеліста І. М., канд. наук з держ. упр., Міжрегіональна Академія управління персоналом

Карпенко А. В., д-р екон. наук, доц., Національний університет «Запорізька політехніка»

Кришталь Г. О., д-р екон. наук, проф., Міжрегіональна Академія управління персоналом

Крутько М. А., канд. екон. наук, доц., Харківський національний технічний університет сільського господарства імені Петра Василенка

Курмаєв П. Ю., д-р екон. наук, проф., Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

Машіка Г. В., д-р геогр. наук, доц., Ужгородський національний університет

Могилевська О. Ю., д-р екон. наук, доц., Київський міжнародний університет

Моторин Р. М., д-р екон. наук, проф., Київський національний торговельно-економічний університет

Негода Ю. В., д-р екон. наук, доц., Національний університет біоресурсів і природокористування України

Нестерчук І. К., канд. геогр. наук, доц., Поліський національний університет

Підвальна О. Г., канд. екон. наук, доц., Вінницький національний аграрний університет

Плаксієнко В. Я., д-р екон. наук, проф., Полтавський державний аграрний університет

Пристемський О. С., д-р екон. наук, доц., Херсонський державний аграрно-економічний університет

Самойлик Ю. В., д-р екон. наук, проф., Полтавський державний аграрний університет

Сьомич М. І., д-р екон. наук, проф., Полтавський державний аграрний університет

Удовенко І. О., канд. екон. наук, доц., Уманський національний університет садівництва

Утенкова К. О., д-р екон. наук, доц., Харківський національний аграрний університет імені В. В. Докучаєва

Фірсова С. Г., канд. екон. наук, доц., Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Цимбал Л. І., д-р екон. наук, проф., Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана

Шоробура І. М., д-р пед. наук, проф., Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія

Ящишина І. В., д-р екон. наук, проф., Кам'янець-Подільський національний університет імені І. Огієнка

Malgorzata Okręglika, dr. hab., prof. PCz, Czestochowa University of Technology (Poland)

Wioletta Wereda, PhD, Military University of Technology (Poland)

«Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Економічні науки» включено до переліку наукових фахових видань України в галузі економічних наук (категорія «Б») на підставі Наказу МОН України від 29 червня 2020 року № 735 (додаток 4)

Спеціальності: 051 – Економіка; 071 – Облік і оподаткування; 072 – Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок; 073 – Менеджмент; 075 – Маркетинг; 076 – Підприємництво та торгівля; 241 – Готельно-ресторанна справа; 242 – Туризм; 292 – Міжнародні економічні відносини.

Затверджено Вченою радою Міжрегіональної Академії управління персоналом (протокол від 21.05.2025 р. № 4)

Реєстрація суб'єкта у сфері друкованих медіа:

Рішення Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення № 1173 від 11.04.2024 року

Ідентифікатор медіа: R30-03893

DOI: 10.32689/2523-4536

Наукові праці МАУП. Економічні науки. 2025. Вип. 2 (78). Київ : Міжрегіональна Академія управління персоналом, 2025. 176 с.

Публікуються статті науковців, які досліджують актуальні проблеми розвитку економіки. Для науковців, викладачів, аспірантів, студентів та всіх, кого цікавить розвиток економічної науки в Україні.

ЗМІСТ

ЕКОНОМІКА

Айрапетов М. А.

ОСОБЛИВОСТІ ПРОСУВАННЯ ПРОДУКЦІЇ НА ЗОВНІШНІ РИНКИ.....7

Братусь Г. А., Мазур Ю. В., Козлова А. І.

АКТИВІЗАЦІЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ
ДЛЯ ПІДВИЩЕННЯ ЇХ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ.....15

Васильчак С. В., Дубина М. П., Бойченко Е. Б.

ІНВЕСТИЦІЙНА СТРАТЕГІЯ РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ
В КОНТЕКСТІ КОНЦЕПЦІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ КРАЇНИ.....21

Масло А. І.

ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ БІРЖОВИХ АКТИВІВ
НА ОРГАНІЗОВАНИХ ТОВАРНИХ РИНКАХ.....28

Можарський Б. Л.

ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ
БУДІВЕЛЬНОГО ПІДПРИЄМСТВА.....34

Пилипченко О. О., Семенець-Орлова І. А.

ЕКОНОМІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ МІГРАЦІЙНОГО ПОТОКУ З УКРАЇНИ.....39

Сологуб Д. Е., Скиба Г. І.

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ МАЙБУТНЬОГО:
ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ, БЛОКЧЕЙН ТА ІНТЕРНЕТ РЕЧЕЙ.....48

Тищенко Т. І., Грецька І. Г., Ченцова Ю. П.

РЕГІОНАЛЬНИЙ ЧИННИК ДІАГНОСТИКИ ЕФЕКТИВНОСТІ
ЕКОНОМІЧНОГО СЕРЕДОВИЩА.....56

Чирва О. Г., Дяченко О. В.

ЕКОНОМІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ
ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ.....63

Шинькович А. В.

РОЗВИТОК ІНКЛЮЗИВНОСТІ У КОНТУРІ АСЕКУРАЦІЇ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ68

ОБЛІК І ОПОДАТКУВАННЯ

Рябчук О. Г., Лінива К. М.

ДІДЖИТАЛІЗАЦІЯ АУДИТУ ФІНАНСОВОЇ ЗВІТНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ.....75

ФІНАНСИ, БАНКІВСЬКА СПРАВА, СТРАХУВАННЯ ТА ФОНДОВИЙ РИНОК

Білоус Р. П., Скиба Г. І.

АДАПТАЦІЯ ФІНАНСОВИХ СТРАТЕГІЙ МАЛИХ ПІДПРИЄМСТВ ДО УМОВ
ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ: АНАЛІЗ ПРАКТИЧНИХ КЕЙСІВ.....82

Гудзь О. Є.

ІПОТЕЧНИЙ РИНОК: МОЖЛИВОСТІ ТА РИЗИКИ АКТИВІЗАЦІЇ РОЗВИТКУ
У ПЕРІОД ПОСТВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ.....87

Кретов Д. Ю.

ТЕНДЕНЦІЇ БЕЗГОТІВКОВИХ РОЗРАХУНКІВ В УМОВАХ
ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ФІНАНСОВОГО СЕКТОРУ.....93

Лелик Л. І., Магас Н. В., Дубчак В. О. КОНЦЕПЦІЯ МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА.....	100
Маслак Н. Г. СТРУКТУРНІ ЕЛЕМЕНТИ МЕХАНІЗМУ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРУ.....	108

МЕНЕДЖМЕНТ

Боденчук Л. Б., Приходько О. Ю., Пирлог О. С. МОТИВАЦІЯ ТА СТИМУЛЮВАННЯ ПРАЦІ ПЕРСОНАЛУ В СИСТЕМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	115
Будько О. В., Снімщikov А. О. УПРАВЛІННЯ СТАЛИМ РОЗВИТКОМ БАНКІВ.....	121
Матвєєва Ю. А., Олешко О. М., Опанасюк Ю. А. УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ЯКОСТІ В МЕДИЧНИХ ОФІСАХ НА ОСНОВІ ВПРОВАДЖЕННЯ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ	129
Ребрик П. М. РОЛЬ НЕМАТЕРІАЛЬНИХ СТИМУЛІВ У ПІДВИЩЕННІ МОТИВАЦІЇ ПЕРСОНАЛУ БУДІВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ.....	138
Третьякова А. І. ВІМ-ТЕХНОЛОГІЇ: НОВИЙ СТАНДАРТ ОПТИМІЗАЦІЇ ВИТРАТ У БУДІВНИЦТВІ.....	144
Чернявський І. Ю. ВЕКТОРИ АДАПТАЦІЇ ПОТЕНЦІАЛУ РОЗВИТКУ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ ПІДПРИЄМСТВ АГРАРНОЇ СФЕРИ ДО УМОВ ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ.....	152

МАРКЕТИНГ

Дідухович А. М., Романова Л. В. ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ РЕСТОРАННОГО СЕРВІСУ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ ТА ТЕХНОЛОГІЧНОГО РОЗВИТКУ	158
Корман І. І., Семенда О. В., Макушок О. В. ІНТЕГРАЦІЯ ЛОГІСТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ У ЦИФРОВИХ МАРКЕТИНГОВИХ СТРАТЕГІЯХ ЕЛЕКТРОННОЇ КОМЕРЦІЇ.....	166

ПІДПРИЄМНИЦТВО ТА ТОРГІВЛЯ

Шалева О. І. ОРГАНІЗАЦІЯ РОБОТИ З ПЛАНОГРАМАМИ ЯК НАПРЯМ УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ МЕРЧЕНДАЗИНГУ В СУЧАСНОМУ РИТЕЙЛІ.....	173
--	-----

ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННА СПРАВА

Безручко Л. С., Жук Ю. І., Філь М. І. ЗНАЧЕННЯ КУЛІНАРНИХ ТРАДИЦІЙ ІТАЛІЇ У РЕСТОРАННОМУ ГОСПОДАРСТВІ МІСТА ЛЬВОВА.....	182
--	-----

ТУРИЗМ

Осіпчук А. С., Заєць В. М. ШЛЯХИ ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ МОВИ ЗАСОБАМИ ТУРИЗМУ	188
--	-----

DOI: <https://doi.org/10.32689/2523-4536/78-6>
УДК 325.14

Пилипченко О. О.

доктор філософії в галузі економіки,
доцент кафедри управління бізнесом,
Приватне акціонерне товариство «Вищий навчальний заклад
«Міжрегіональна Академія управління персоналом»;
керуючий партнер Адвокатського бюро «Олега Пилипченка»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2424-4918>

Семенець-Орлова І. А.

доктор наук з державного управління, професор,
завідувач кафедри публічного адміністрування,
Приватне акціонерне товариство «Вищий навчальний заклад
«Міжрегіональна Академія управління персоналом»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9227-7426>

Pylypchenko Oleh

PhD, Associate Professor of the Department of Business Administration,
Private Joint Stock Company “Higher Educational Institution
“Interregional Academy of Personnel Management”;
Managing Law Firm “Oleh Pylypchenko”

Semenets-Orlova Inna

Doctor of Public Administration, Professor,
Head of the Department of Public Administration,
Private Joint Stock Company “Higher Educational Institution
“Interregional Academy of Personnel Management”

ЕКОНОМІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ МІГРАЦІЙНОГО ПОТОКУ З УКРАЇНИ

ECONOMIC FEATURES OF THE MIGRATION FLOW FROM UKRAINE

У статті проаналізовано проблему забезпечення прав внутрішньо переміщених осіб у перспективі. Автори розглядають економічні наслідки міграції як так званого індикатору реакції населення на зміни в економічному, політичному, соціальному житті суспільства. Наголошено, що міграційні процеси викликають занепокоєння, оскільки є передумовою значних глобальних демографічних наслідків та інших негативних явищ. Наголошено, що у короткостроковій перспективі (2025–2026 роки) кількість внутрішньо переміщених осіб в Україні може знизитися. Перспективи розв'язання проблеми внутрішньо переміщених осіб (ВПО) залежить від ефективності державних програм з підтримки та інтеграції внутрішньо переміщених осіб за місцем їхнього тимчасового проживання. Внутрішнє переміщене населення залишається одним із найсерйозніших соціально-демографічних викликів для України. Для стабілізації ситуації необхідне запровадження комплексу дій. По-перше, необхідне реформування міграційної політики, яка в останнє десятиліття формувалася під впливом здебільшого дефіциту чинників і мала стихійний характер. Міграційна політика має бути спрямована на компенсацію дефіциту робочої сили, а також на створення довгострокових механізмів управління міграційними потоками. По-друге, слід розробити і впровадити програми зі стимулювання громадян, які виїхали за кордон, повертатися додому. Ідеться як про біженців, так і про емігрантів. По-третє, необхідне ефективне адміністрування ринку праці, важливо створювати не тільки робочі місця, а й стимули для економічної активності громадян. По-четверте, держава має активно співпрацювати з міжнародними партнерами для залучення інвестицій (для фінансування програм із повернення українців, які виїхали за кордон, реінтеграції внутрішньо переміщених осіб тощо). Без комплексного підходу Україна ризикує зіткнутися з довгостроковими демографічними проблемами, що загрожують національній безпеці та сталому розвитку країни. Водночас ми розуміємо, що представлені кроки матимуть найбільшу ефективність тільки у випадку припинення на території України бойових дій. Незважаючи на окремі періоди міграційного приросту, міграційне сальдо залишається від'ємним, що посилює демографічну кризу, послаблює соціально-економічний потенціал країни. Проблеми працевлаштування, брак житла і слабка державна підтримка змушують громадян залишати країну в пошуках кращого життя, а тих, хто виїхав, – приймати рішення про неповернення навіть у повоєнний час.

Ключові слова: права людини, міграція, Європейський суд з прав людини, Європейська конвенція з прав людини, міжнародні стандарти, національні суди, імплементація рішень, захист вразливих груп,

міжнародні механізми, правова гармонізація, реформа судової системи, якісні та доступні публічні послуги, права споживачів, механізми захисту, національна безпека.

The article analyzes the problem of ensuring the rights of internally displaced persons in the future. The authors consider the economic consequences of migration as a so-called indicator of the population's reaction to changes in the economic, political, and social life of society. It is emphasized that migration processes are of concern, as they are a prerequisite for significant global demographic consequences and other negative phenomena. It is emphasized that in the short term (2025–2026), the number of internally displaced persons in Ukraine may decrease. The prospects for solving the problem of internally displaced persons (IDPs) depend on the effectiveness of state programs to support and integrate internally displaced persons at their place of temporary residence. The internally displaced population remains one of the most serious socio-demographic challenges for Ukraine. To stabilize the situation, it is necessary to introduce a set of actions. Firstly, it is necessary to reform migration policy, which in the last decade was formed under the influence of mostly political factors and was of a spontaneous nature. Migration policy should be aimed at compensating for the shortage of labor, as well as at creating long-term mechanisms for managing migration flows. Secondly, programs should be developed and implemented to encourage citizens who have gone abroad to return home. This applies to both refugees and emigrants. Thirdly, effective administration of the labor market is necessary; it is important to create not only jobs, but also incentives for the economic activity of citizens. Fourthly, the state should actively cooperate with international partners to attract investment (to finance programs for the return of Ukrainians who have gone abroad, the reintegration of internally displaced persons, etc.). Without a comprehensive approach, Ukraine risks facing long-term demographic problems that threaten the country's national security and sustainable development. At the same time, we understand that the presented steps will be most effective only in the event of cessation of hostilities on the territory of Ukraine. Despite individual periods of migration growth, the migration balance remains negative, which exacerbates the demographic crisis and weakens the country's socio-economic potential. Employment problems, lack of housing and weak state support force citizens to leave the country in search of a better life, and those who have left - to decide not to return even in the post-war period.

Keywords: human rights, migration, European Court of Human Rights, European Convention on Human Rights, international standards, national courts, implementation of decisions, protection of vulnerable groups, international mechanisms, legal harmonization, reform of the judicial system, high-quality and accessible public services, consumer rights, protection mechanisms, national security.

Постановка проблеми. Міграція є так званим індикатором реакції населення на зміни в економічному, політичному, соціальному житті будь-якого суспільства. І саме розмір, напрямки та масштаби таких процесів певною мірою свідчать про стабільність суспільного розвитку в країні або нестабільність. Ці процеси викликають занепокоєння, оскільки є передумовою значних глобальних демографічних наслідків та інших негативних явищ, які значно впливають на соціальний, політичний та економічний стан держави [1, с. 8].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вивченню міграційного руху присвячені праці С.К. Бондирєвої, А.П. Гайдуцького, Т.А. Драгунової, Е.М. Лібанової, І.П. Майданика, О.А. Малиновської. Значна увага приділяється аналізу динаміки еміграції та імміграції, їхнього впливу на соціально-економічний розвиток держави. Водночас недостатня точність статистичних даних, відсутність єдиного комплексного підходу до управління міграційними процесами, а також вплив військових дій значно ускладнюють розуміння реальної картини міграції українців. Саме це зумовлює актуальність подальшого дослідження особливостей міграційного потоку з України, його структурних змін та наслідків для демографічного, економічного та безпечного розвитку держави.

Метою статті є дослідження особливостей міграційного потоку з України.

Виклад основного матеріалу. Аналіз міграційних процесів в Україні ускладнюється проблемою недостатньої точності статистичних даних. Офіційні відомості про міграційний приріст за останні три роки, на відміну від усіх попередніх, формуються не Державною службою статистики України, а Прикордонною службою України на основі зафіксованих даних про в'їзд/виїзд громадян України. Однак важливо розуміти, що ця інформація охоплює лише громадян, які перетинали кордон через офіційні пункти пропуску. Повноцінного обліку українців, які залишили тимчасово окуповані території або виїхали за кордон нелегально, на сьогодні не існує. Приміром, BBC Eye Investigations [11] встановила, запросивши дані про незаконні перетинання кордону із сусідніх Румунії, Молдови, Польщі, Угорщини та Словаччини, що в період із лютого 2022 року до 31 серпня 2023 року в ці країни, незаконно перетнувши кордон, втекли 19740 чоловіків – громадян України, віком від 18 до 60 років. Складність збору даних також пов'язана з особливостями перших місяців повномасштабної війни, коли Україна вимушено відмовилася від суворого обліку виїжджаючих. В умовах хаосу, масової евакуації та різкого зростання

потоків біженців багато громадян перетинали кордон через пункти пропуску без офіційної фіксації. Це стосувалося насамперед жінок, дітей і літніх людей, які залишали країну через західний кордон. За даними Управління Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй у справах біженців (UNHCR), станом на 16 січня 2025 року в країнах Європи перебувало 6,303 млн українських біженців, а в Російській Федерації, станом на 30 червня 2024 року, їхня кількість оцінювалася в 1,223 млн осіб. Наведені цифри наочно демонструють масштаб міграційної кризи, але водночас не враховують тих, хто залишився за кордоном нелегально або не зареєструвався в міжнародних структурах як біженець.

Отже, навіть наявні офіційні показники міграційного приросту, що базуються на даних Прикордонної служби України, фактично не відображають усієї повноти реальної картини. Ба більше, якщо враховувати статистику ООН, відсутність повноцінного контролю над перетином кордону в перші місяці війни, масовість незаконного перетину кордону, міграцію з тимчасово окупованих територій тощо, то негативна динаміка міграційного балансу України, імовірно, має ще більш виражений характер, ніж це відображено в офіційній українській статистиці.

Щоб уявити реальнішу картину міграційних потоків, не тільки корисно, а й необхідно провести її аналіз на основі характеристики груп мігрантів. Класифікація продиктована насамперед неоднорідністю міграції: неідентичністю її причин, характеру, складу та наслідків для ринку праці й українського суспільства. Такий підхід дає змогу проводити більш диференційовану міграційну політику держави щодо кожної з виокремлених груп мігрантів і ефективніше на них впливати. Спробуємо виокремити з них ті, які переважали в міграційних потоках незалежної України.

Трудові мігранти. Аналіз динаміки трудової міграції українців за кордон показує, що з середини 90-х років ХХ ст. Україна перетворилася на одного з найбільших постачальників робочої сили в сусідні країни. Початково широко поширені в першій половині 90-х років ХХ ст. «човникові» поїздки, орієнтовані на комерційну діяльність і дрібну торгівлю, поступово почали втрачати свою масовість. Це було пов'язано як із насиченням ринку такого виду торгівлі, так і з подальшим поглибленням економічної кризи, що призвела до зростання безробіття. У результаті комерційна міграція трансформувалася в трудову, а українці стали масово виїжджати на

заробітки за кордон. Основні напрямки міграції включали: країни Європейського Союзу, насамперед Польщу, де активно розвивався ринок праці для іноземних працівників; Російську Федерацію, яка в 90-ті роки залишалася одним із головних центрів тяжіння робочої сили з країн СНД. Згодом трудова міграція набула дедалі стійкого й організованого характеру.

З 1994 року по 2000 рік з України щороку на тимчасові заробітки виїжджало в середньому по півмільйона осіб, що становило вагомую частину трудових мігрантів серед всіх країн СНД. Більша частина українських мігрантів у цей період в якості основного напрямку обирала Росію, тому що це була країна з відносно високим рівнем оплати праці (у 2 рази більшим, ніж в Україні). Трудові мігранти з України були затребувані в різних секторах економіки, переважно у сферах матеріального виробництва і транспорту. Українські робітники, як і інші мігранти з країн СНД, володіли низкою переваг для тимчасової трудової зайнятості: знання російської мови, що значно спрощувало процес адаптації; культурна й етнічна близькість до населення, яке їх приймало; висока трудова дисципліна та готовність до фізично важкої праці; гнучкість та адаптивність, яка давала змогу опановувати нові професії та види діяльності. Однак, незважаючи на ці переваги, українські трудові мігранти зазнавали значних труднощів, особливо під час спроби займатися малим і середнім бізнесом. Основні бар'єри включали: брак стартового капіталу та фінансових ресурсів; відсутність досвіду ведення підприємницької діяльності; високий рівень адміністративних бар'єрів і корупції. Через це українські мігранти рідко конкурували з місцевим бізнесом, але водночас становили серйозну конкуренцію на ринку праці загалом, оскільки були готові виконувати ту саму роботу за меншу оплату. Однак, на відміну від мігрантів із Середньої Азії, українці мали високу кваліфікацію і могли конкурувати не тільки у фізичній праці, а й у професійній сфері.

В середині 2000-х за кордоном працював щонайменше 1 млн українців, у 2010–2012 роках – 1,2 млн, у 2015–2017 роках – 1,3 млн, а до 2021 року цей показник зріс до 3 млн. Значну роль у цьому процесі зіграла суттєва лібералізація міграційної політики окремих країн ЄС, яка надавала можливість тимчасової праці без необхідності отримання відповідного дозволу. Попри це понад 60 % трудових мігрантів воліли працювати за кордоном нелегально. Схожа ситуація, незважаючи

на посилення європейської міграційної політики, зберігалася в усі наступні роки. За оцінками Інституту економічних прогнозів та аналізу, в 2020 році в тіньовій економіці Польщі могло бути зайнято 751,8 тис. осіб, які становлять 70 % усіх трудових мігрантів [12]. Найпоширенішою причиною нелегальної роботи залишаються: складнощі з легалізацією перебування трудових мігрантів, що збільшує час очікування дозволу на роботу; можливість більшого заробітку; небажання роботодавця підписувати договір; перевищення терміну законного перебування та невидача органами рішення, що дозволяє проживання або роботи.

Українські трудові мігранти за роки свого трудового перебування в країнах ЄС, забезпечили їм суттєвий буст економіки. Про що свідчать, як заяви окремих європейських чиновників, так і суми грошей, що перераховуються вітчизняними заробітчанами в Україну. Причому, в 2017 році українські робітники перерахували з Польщі в Україну 12 млрд. злотих (8 млрд. злотих в 2016 році) – суму, що дорівнює 3–4 % ВВП України. Водночас, за заявою польської влади, українські трудові мігранти сприяли відчутному зростанню ВВП Польщі. Розуміючи важливість легалізації українських трудових мігрантів, влада Польщі почала масово видавати українцям дозволи на працю та впроваджувати у сфері трудової міграції рішення, направлені на сприяння трудовим мігрантам перебування в країні: подовжила максимальний термін перебування, запровадила й почала масово

видавати єдині дозволи на перебування та працю (2021 рік), запровадила безвізовий режим для власників біометричних паспортів, змінила систему декларування (2018 рік). Так, якщо в 2017 році дозволів на працю було видано 192 тис., майже вдвічі більше ніж в 2016 році (106 тис.), то в 2021 році їх кількість зросла до 325 тис. (рис. 1).

Однак загальна кількість виданих до 2022 року дозволів на працю не дає можливості повною мірою оцінити обсяги трудової міграції українців до Польщі. Окремі автори пропонують використовувати для цього кількість тимчасових і постійних дозволів на перебування, виданих громадянам України. За їх підрахунками, якщо в 2015 році кількість українців, які працювали у Польщі, становила трохи більше ніж 500 тис. осіб, то в 2016 році вона наблизилась до 800 тис. осіб.

Особливістю вітчизняної трудової міграції є те, що вона поступово перетворюється на повноцінну еміграцію, про що свідчать дані міграційного руху населення України в північно-східному напрямку (рис. 2), що створює чітку картину щодо кількості українців, які виїхали за кордон в пошуку роботи та не повернулися назад. Тільки за 12 років, згідно з офіційною статистикою, Україна за наведеним напрямом втратила 726 тис. осіб, які починали як трудові мігранти та зрештою стали емігрантами.

Підкреслимо, що запровадження обмежень на виїзд за кордон чоловікам призовного віку

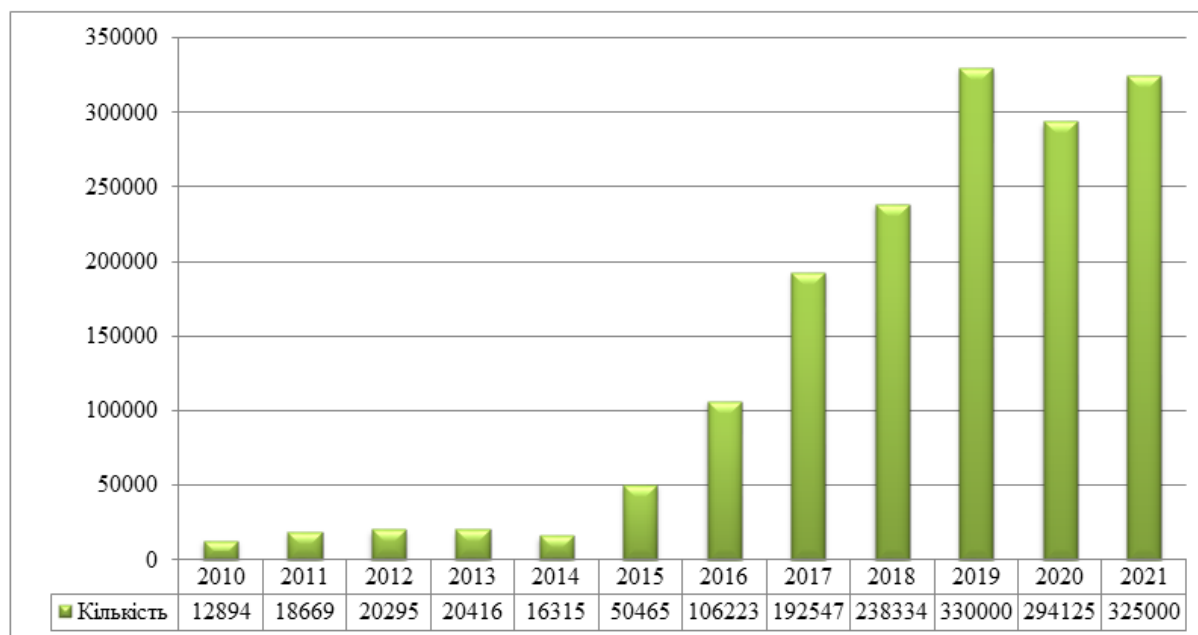

Рис. 1. Кількість дозволів на працю в Польщі, виданих громадянам України в 2010–2021 рр.

Джерело: складено авторами за даними Міністерства розвитку, праці та технологій Польщі

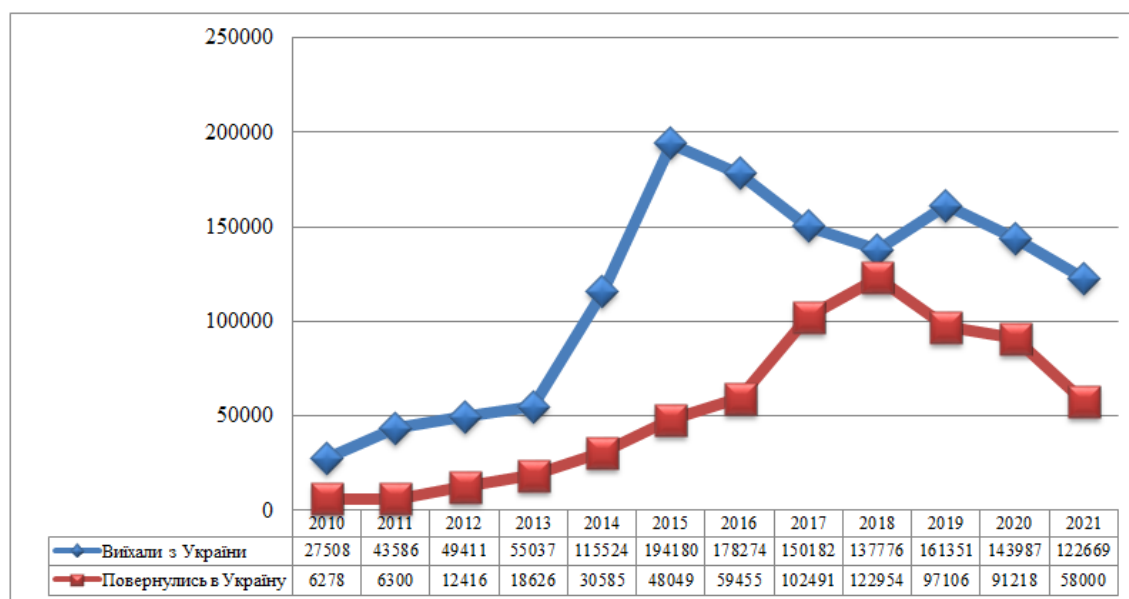

Рис. 2. Міграційний рух населення України в північно-східному напрямку в 2010–2021 рр.*

Джерело: складено авторами за даними Федеральної служби державної статистики рф

на час дії воєнного стану лише прискорило цей процес, оскільки трудові мігранти з України на початок повномасштабної війни були представлені майже винятково особами у віці 20–49 років, із максимальним рівнем участі у трудовій міграції осіб у віці 25–29 років. Зазначений контингент не зацікавлений у поверненні в Україну, оскільки не матиме можливості знову виїхати з країни.

Біженці. Особливу категорію осіб, яка від дня повномасштабної війни почала домінувати в міграційних потоках, становлять біженці. Біженцем є будь-яка особа, яка через обґрунтовані побоювання стати жертвою переслідувань за ознакою расової належності, релігії, громадянства, належності до певної соціальної групи чи політичних поглядів знаходиться за межами країни своєї національної належності і не в змозі користуватися захистом цієї країни або не бажає користуватися таким захистом внаслідок таких побоювань; або, не маючи визначеного громадянства і знаходячись за межами країни свого колишнього місця проживання в результаті подібних подій, не може чи не бажає повернутися до неї внаслідок таких побоювань [5]. На початку російського вторгнення в лютому 2022 року Україна була приймаючою країною. Станом на 1 січня 2022 року на обліку офіційно перебувало 1326 особи, яким було надано статус біженця. Однак події, що послідували за військовою агресією Росії, кардинально змінили статус України. Країна, яка раніше приймала біженців, сама опинилася в ситуації масового відтоку населення, коли мільйони українців

були змушені покинути свої домівки та шукати притулок за кордоном. У найкоротші терміни Україна перетворилася з країни, що приймає, на державу, чії громадяни стали найбільшою групою біженців у Європі з часів Другої світової війни. Так, за оцінками UNHCR, на початок 2025 року в Європі перебуває близько 6,3 млн біженців з України. За останній рік розподіл біженців змінився. Якщо в 2022 році провідною приймаючою країною була Польща, то тепер переважним пунктом призначення стала Німеччина. Згідно з нещодавно переглянутими статистичними даними, на території Німеччини перебуває понад 1,2 млн українських біженців, щомісяця прибуває близько 10 тис. нових. Щодо Польщі, то з понад 1,6 млн біженців, яким країна надала тимчасовий захист, на початок 2025 року в ній залишилося менше мільйона українців. Сотні тисяч біженців залишили Польщу у 2023–2024 роках, вирушивши здебільшого до Німеччини, а також до інших країн Західної Європи. Наразі кількість одержувачів тимчасового захисту в Польщі залишається стабільною. Якщо говорити про кількість біженців на душу населення, то Чехія очолює рейтинг ЄС, де на 1000 жителів припадає близько 35 українських одержувачів тимчасового захисту. Лише Молдова, яка не входить до ЄС, повідомляє про вищу частку біженців на душу населення. Там біженці становлять близько 20 % населення. Серед західноєвропейських країн у цьому плані лідирує Ірландія. У країні з населенням 5,21 млн осіб, станом на середину 2024 року, перебувало близько 110 тис. біженців з України. Це стрімке

зростання зупинилося тільки через різке скорочення соціальної підтримки новоприбулих, яке набуло чинності у квітні 2024 року.

Значна кількість українських біженців влаштувалася за океаном. З лютого 2022 року понад півмільйона українців вирушили до Канади та США. Обидві ці країни запровадили спеціальні візові режими для біженців з України. Тих, хто хоче залишитися в Канаді, приймають за програмою CUAET (Canada-Ukraine Authorization for Emergency Travel), у рамках якої вони можуть отримати дозвіл на роботу і навчання, зокрема, не виїжджаючи з країни. Інтерес до програми високий – до квітня 2024 року канадська влада зареєструвала близько 1,2 млн заявок. Майже мільйон із них уже схвалено, проте кількість людей, які реально скористалися дозволом на в'їзд, значно менша. За останніми даними, тільки близько 300 тис. громадян України вирушили до Канади за програмою CUAET. Майже всі з приблизно 270 тис. українців, які втекли від війни до США, отримали або тимчасовий захищений статус, або (для тих, хто прибув після 1 квітня 2022 року) спеціальну гуманітарну візу, видану за програмою Uniting For Ukraine (U4U). Основний принцип візи U4U, яка діє протягом двох років, полягає в тому, що вона об'єднує людей із сім'ями, які вже легально проживають у США. У січні 2025 року, після офіційного вступу Д. Трампа на посаду президента США, програму U4U було призупинено.

Внутрішньо переміщені особи. Внутрішньо переміщеною особою (ВПО) є громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру [8]. Внутрішньо переміщені особи це у своїй основній масі громадяни України, перед якими держава має певні зобов'язання. За чинним законодавством, вони мають право отримувати грошову допомогу в розмірі 3000 грн (для осіб з інвалідністю та дітей) або 2000 грн (для інших осіб). Допомога призначається на шість місяців на сім'ю, яка вперше звернулася за призначенням допомоги, та виплачується щомісяця на кожного члена сім'ї, відомості про якого включено до Єдиної інформаційної бази даних про внутрішньо переміщених осіб [4]. Внутрішньо переміщені

особи, які перемістилися (повторно перемістилися) з територій, включених до переліку територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих Російською Федерацією, затвердженого Мінреінтеграції, для яких не визначено дати завершення бойових дій (припинення можливості бойових дій) або тимчасової окупації, і не мають власного житлового приміщення загальною площею більше ніж 13,65 кв. метра на кожну особу із складу домогосподарства, розташованого на території, не включеній до переліку територій, також мають право отримати субсидії на оплату вартості або частини вартості найму (оренди) житлового приміщення та компенсації частини податку на доходи фізичних осіб або єдиного податку та військового збору [10]. Ба більше, внутрішньо переміщені особи звільняються від обов'язку погашення основної суми іпотечного кредиту та нарахованих відсотків за ним, якщо об'єктом іпотеки є майно, розташоване (zareestrovane) на території, що після укладення такого іпотечного договору була тимчасово окупована [7]. За невиконання чи неналежне виконання внутрішньо переміщеною особою, зобов'язань за кредитним договором та/або договором позики не нараховується неустойка (штраф, пеня), не настає відповідальність у вигляді сплати суми боргу з урахуванням встановленого індексу інфляції за весь час прострочення та процентів річних від простроченої суми, не застосовуються інші санкції майнового характеру [8]. На початок 2025 року статус внутрішньо переміщеної особи офіційно отримали понад 4,622 млн осіб (рис. 3). Однак ця цифра явно не відображає реального масштабу проблеми. Важливо враховувати, що частина переселенців втрачає право на цей статус, тоді як інші з різних причин не реєструються в такій якості. Насамперед це стосується чоловіків призовного віку, які уникають реєстрації через ризик постановки на військовий облік. Слід нагадати, що згідно із Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку організації та ведення військового обліку призовників, військовозобов'язаних та резервістів» від 30.12.2022 р. № 1487 громадян, які прибули з тимчасово окупованих територій України, беруть на військовий облік після того, як вони отримали статус внутрішньо переміщеної особи. Їх реєстрація на військовий облік проходить у районних (міських) територіальних центрах комплектування та соціальної підтримки, органах СБУ, відповідних підрозділах розвідувальних органів за місцем фактичного проживання [9].

Згідно з офіційною статистикою, на початок 2020 року кількість зареєстрованих ВПО в Україні становила 1,439 млн осіб, а на кінець року їхня загальна кількість незначно збільшилася до 1,459 млн осіб (+20 тис.). Зростання на 1,39 % пов'язане, в основному, з повільним, але стабільним процесом внутрішнього переселення громадян, що почався в 2015 році. Основну масу ВПО в цей період становили жителі Автономної Республіки Крим, Донецької та Луганської областей, які залишили свої домівки після анексії Криму Російською Федерацією і розгортанням конфлікту на сході України. На початок 2022 року чисельність ВПО становила 1,476 млн осіб, що відповідало тенденції минулих років (+17 тис. (+1,17 %)). Однак уже в травні 2022 року цей показник зріс до 2,758 млн осіб, тобто майже вдвічі (+1,282 млн (+86,85 %)). Стрибок став прямим наслідком повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну 24 лютого 2022 року. Масові бойові дії, руйнування міст та інфраструктури, окупація нових територій (наприклад, південних районів Запорізької та Херсонської областей, північно-східних районів Харківської області та ін.) змусили мільйони людей терміново залишати свої домівки. Майже половина всіх переміщених осіб припадає на Харківську та Донецьку області. Розподіл внутрішніх біженців значно змінився з плином часу: якщо в перші місяці війни більшість людей шукали притулку на заході країни, то тепер більшість із них залишаються на сході, який найбільше

постраждав від війни. Тільки в Дніпропетровській і Харківській областях на початок 2025 року проживає 970 тис. внутрішньо переміщених осіб. Істотна кількість ВПО – 669 тис. – осіли в Києві та його околицях.

До 2023 року кількість внутрішньо переміщених осіб досягла найбільшого показника за весь аналізований відрізок часу – 4,907 млн осіб. Порівняно з травнем 2022 року їхня кількість зросла на 2,149 млн осіб (+77,92 %). Таке масштабне зростання було зумовлене: продовженням активних бойових дій, зокрема на сході та півдні України, розумінням населення країни щодо тривалого характеру повномасштабних бойових дій; погіршенням гуманітарної ситуації в прифронтових районах, що змушувало людей евакуюватися; руйнуванням критичної інфраструктури в осінньо-зимовий період через масовані атаки на енергосистему країни. На початок 2024 року кількість ВПО скоротилася до 4,871 млн осіб (-36 тис.). Незначний спад може пояснюватися результатом вдалого контрнаступу Збройних сил України на території Харківської області (6 вересня – 11 жовтня 2022 року), під час якого було звільнено близько 9000 км² територій. Звільнення багатьох населених пунктів без значного їх руйнування дозволило частині ВПО повернутися на своє постійне місце проживання.

Загалом, незважаючи на зниження, загальна кількість ВПО все ще залишається надзвичайно високою, що робить проблему внутрішньо переміщених осіб однією з найгостріших для України. На

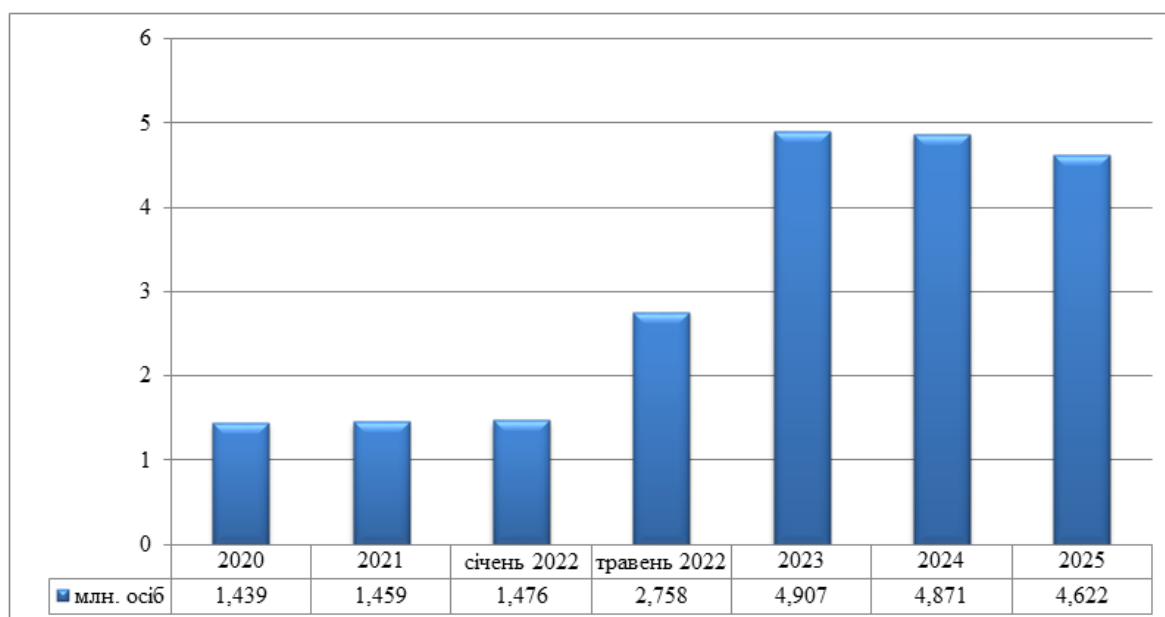

Рис. 3. Кількість внутрішньо переміщених осіб в 2020–2025 роках*, млн осіб*

*дані на початок року, якщо не вказано інакше

Джерело: складено авторами за даними Міністерства соціальної політики України

нашу думку, у короткостроковій перспективі (2025–2026 роки) кількість внутрішньо переміщених осіб може знизитися, але значна частина людей все ще залишиться в цьому статусі. Що стосується перспектив розв'язання проблеми ВПО, то вона залежить від ефективності державних програм з підтримки та інтеграції внутрішньо переміщених осіб за місцем їхнього тимчасового проживання. Внутрішнє переміщене населення залишається одним із найсерйозніших соціально-демографічних викликів для України, який для свого вирішення потребує значних зусиль як з боку держави, так і міжнародних партнерів. В іншому випадку багато хто з ВПО, які вже перебувають за межею бідності, будуть змушені безповоротно покинути країну.

Висновки. Для стабілізації ситуації необхідне запровадження комплексу дій. По-перше, необхідне реформування міграційної політики, яка в останнє десятиліття формувалася під впливом здебільшого політичних чинників і мала стихійний характер. Міграційна політика має бути спрямована

на компенсацію дефіциту робочої сили, а також на створення довгострокових механізмів управління міграційними потоками. По-друге, слід розробити і впровадити програми зі стимулювання громадян, які виїхали за кордон, повертатися додому. Йдеться як про біженців, так і про емігрантів. По-третє, необхідне ефективне адміністрування ринку праці, важливо створювати не тільки робочі місця, а й стимули для економічної активності громадян. По-четверте, держава має активно співпрацювати з міжнародними партнерами для залучення інвестицій (для фінансування програм із повернення українців, які виїхали за кордон, реінтеграції внутрішньо переміщених осіб тощо). Без комплексного підходу Україна ризикує зіткнутися з довгостроковими демографічними проблемами, що загрожують національній безпеці та сталому розвитку країни. Водночас ми розуміємо, що представлені кроки матимуть найбільшу ефективність тільки у випадку припинення на території України бойових дій.

Список використаних джерел:

1. Весельська Л. А. Поняття міграція та міграційний процес у сучасних наукових концепціях. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Державне управління*, 2018. Т. 29 (68). № 1. С. 8–12.
2. Габрелян А. Ю. Особливості функціонування міжнародних стратегічних альянсів. *«Правові системи». Науково-практичний електронний журнал*, 2018. № 1/2. С. 490–498.
3. Габрелян А. Ю. Переваги та недоліки створення міжнародних стратегічних альянсів. *«Правові системи». Науково-практичний електронний журнал*, 2018. № 3. С. 601–610.
4. Деякі питання виплати допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам: Постанова Кабінету Міністрів України від 20.03.2022 р. № 332. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/332-2022-%D0%BF#n54> (дата звернення: 20.02.2025).
5. Конвенція про статус біженців від 28.07.1951 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_011#Text (дата звернення: 20.02.2025).
6. Оцінка основних проблем пов'язаних із пошуком роботи жінками-ВПО. ГО «Центр зайнятості вільних людей», 2017. 145 с.
7. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України від 15.04.2014 р. № 1207-VII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2014. № 26. Ст. 892.
8. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20.10.2014 р. № 1706-VII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2015. № 1. Ст. 1.
9. Про затвердження Порядку організації та ведення військового обліку призовників, військовозобов'язаних та резервістів: Постанова Кабінету Міністрів України від 30.12.2022 р. № 1487. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1487-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 20.02.2025).
10. Про реалізацію експериментального проекту щодо надання субсидії на оплату вартості або частини вартості найму (оренди) житлового приміщення та компенсації частини податку на доходи фізичних осіб або єдиного податку та військового збору: Постанова Кабінету Міністрів України від 25.10.2024 р. № 1225. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1225-2024-%D0%BF#Text> (дата звернення: 20.02.2025).
11. Marocico O., Brown K. Swimming rivers and faking illness to escape Ukraine's draft. URL: <https://www.bbc.com/news/world-europe-67120904> (дата звернення: 20.02.2025).
12. Polski rynek pracy a zagraniczni pracownicy. URL: <https://www.parp.gov.pl/component/content/article/78257:polski-rynek-pracy-a-zagraniczni-pracownicy> (дата звернення: 20.02.2025).
13. Pylypchenko O., Semenets-Orlova I. Features of Germany's Migration Policy in the Second Half of the XXth Century – the Beginning of the XXIst Century. *University Scientific Notes*, 2023. № 3–4 (93–94). P. 4–17.

14. Radchenko O., Kovach V., Semenets-Orlova I., Zaporozhets A. (Eds.). National security drivers of Ukraine: information technology, strategic communication, and legitimacy. Springer Nature, 2023.
15. Rückkehr oder Integration – welche Perspektiven haben Geflüchtete aus der Ukraine? *IFO Schnelldienst*, 2024. 77. № 10. P. 3–35.

References:

1. Veselska, L. A. (2018). Poniattia mihratsiia ta mihratsiinyi protses u suchasnykh naukovykh kontseptsiiakh [The concept of migration and the migration process in modern scientific concepts]. *Vcheni zapysky Tavriiskoho natsionalnoho universytetu imeni V. I. Vernadskoho. Seriia: Derzhavne upravlinnia*, vol. 29 (68), is. 1, pp. 8–12. (in Ukrainian)
2. Habrelian, A. Yu. (2018). Osoblyvosti funktsionuvannia mizhnarodnykh stratehichnykh aliansiv [Peculiarities of the functioning of international strategic alliances], *“Pravovi systemy”*, *Naukovo-praktychnyi elektronnyi zhurnal*, no. 1/2, pp. 490–498. (in Ukrainian)
3. Habrelian, A. Yu. (2018). Perevahy ta nedoliky stvorennia mizhnarodnykh stratehichnykh aliansiv [Advantages and disadvantages of creating international strategic alliances], *“Pravovi systemy”*. *Naukovo-praktychnyi elektronnyi zhurnal*, no. 3, pp. 601–610. (in Ukrainian)
4. Deiaiki pytannia vyplaty dopomohy na prozhyvannia vnutrishno peremishchenym osobam [Some issues of paying housing allowance to internally displaced persons]: *Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy* vid 20.03.2022 r. No. 332. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/332-2022-%D0%BF#n54> (accessed: 20.02.2025). (in Ukrainian)
5. Konventsiia pro status bizhentsiv vid 28.07.1951 [Convention relating to the Status of Refugees] Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_011#Text (accessed: 20.02.2025). (in Ukrainian)
6. Otsinka osnovnykh problem poviazanykh iz poshukom roboty zhinkamy-VPO (2017) [Assessment of the main problems related to the search for work by IDP women], *NGO “Tsentr zainiatosti vilnykh liudei”*, 145 p. (in Ukrainian)
7. Pro zabezpechennia prav i svobod hromadian ta pravovyi rezhym na tymchasovo okupovanii terytorii Ukrainy (2014) [On ensuring the rights and freedoms of citizens and the legal regime in the temporarily occupied territory of Ukraine] vid 15.04.2014, 1207-VII. *Vidomosti Verkhovnoi Rady (VVR)*, no. 26, art. 892. (in Ukrainian)
8. Pro zabezpechennia prav i svobod vnutrishno peremishchenykh osib (2015) [On ensuring the rights and freedoms of internally displaced persons]: *Zakon Ukrainy* vid 20.10.2014 r. № 1706-VII. *Vidomosti Verkhovnoi Rady (VVR)*, no. 1, art. 1. (in Ukrainian)
9. Pro zatverdzhennia Poriadku orhanizatsii ta vedennia viiskovoho obliku pryzovnykiv, viiskovozoboviazanykh ta rezervistiv (2022) [On approval of the Procedure for organizing and maintaining military records of conscripts, military personnel and reservists]: *Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy* vid 30.12.2022, No. 1487. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1487-2022-%D0%BF#Text> (accessed: 20.02.2025). (in Ukrainian)
10. Pro realizatsiiu eksperymentalnoho proektu shchodo nadannia subsydii na oplatu vartosti abo chastyny vartosti naimu (orendy) zhytlovoho prymishchennia ta kompensatsii chastyny podatku na dokhody fizychnykh osib abo yedynoho podatku ta viiskovoho zboru (2024) [On the implementation of a pilot project on providing subsidies for paying the cost or part of the cost of renting (rental) residential premises and compensating for part of the personal income tax or single tax and military levy]: *Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy* vid 25.10.2024, No. 1225. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1225-2024-%D0%BF#Text> (accessed: 20.02.2025). (in Ukrainian)
11. Marocico, O., Brown, K. *Swimming rivers and faking illness to escape Ukraines draft*. Available at: <https://www.bbc.com/news/world-europe-67120904> (accessed: 20.02.2025). (in Ukrainian)
12. Polski rynek pracy a zagraniczni pracownicy. Available at: <https://www.parp.gov.pl/component/content/article/78257:polski-rynek-pracy-a-zagraniczni-pracownicy> (accessed: 20.02.2025). (in Ukrainian)
13. Pylypchenko, O., Semenets-Orlova, I. (2023) Features of Germanys Migration Policy in the Second Half of the XXth Century – the Beginning of the XXIst Century. *University Scientific Notes*, no. 3–4 (93–94), pp. 4–17.
14. Radchenko O., Kovach V., Semenets-Orlova I., Zaporozhets A. (2023) National security drivers of Ukraine: information technology, strategic communication, and legitimacy. Springer Nature.
15. Rückkehr oder Integration – welche Perspektiven haben Geflüchtete aus der Ukraine? (2024) *IFO Schnelldienst*. 77. No. 10, pp. 3–35.